

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Циклова комісія юридичних дисциплін

КУРСОВА РОБОТА
з дисципліни
Цивільний процес та цивільне право України
на тему:
МАЙНОВІ ТА НЕМАЙНОВІ СПОРИ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ ТА ЇХ
РОЗГЛЯД В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Виконала:

Студентка групи Пб-21

Крамар Христина Василівна

Науковий керівник

к.ю.н., Руденко О. А.

Оцінка _____

Тернопіль, 2023
ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. Майнові спори подружжя	8
1.1. Розподіл майна подружжя: порядок та правова характеристика	15
1.2. Стягнення аліментів на утримання як різновид майнового спору між подружжям	20
РОЗДІЛ ІІ. Немайнові спори подружжя	22
2.1. Розгляд судом справ про розірвання шлюбу і встановлення режиму окремого проживання	22
2.2. Розірвання шлюбного договору і визнання його недійсним у судовому порядку	24
2.3. Визнання шлюбу недійсним у цивільному судочинстві	25
РОЗДІЛ ІІІ. Судова практика розгляду майнових та немайнових спорів в порядку цивільного судочинства	27
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	34

ВСТУП

Апріорі, створення сім'ї, укладання шлюбу є важливим феноменом, що має біологічне, соціальне та навіть політичне значення.

Через створення сім'ї здійснюється продовження роду, як зазначають біологи - передача спадкової інформації до наступних поколінь, і навіть подальша еволюція людського організму. У даному контексті можна відмітити біологічний аспект важливості укладання шлюбу між чоловіком і жінкою.

Однак людина є біосоціальною істотою: філософи та вчені досі так і не дійшли єдиної думки щодо природи поведінки сучасної людини.

Тим не менш сучасна людина розвивається, діє і живе у суспільстві, що визначає межі дозволеної та необхідної поведінки.

Право, як соціальний, регулятор пронизує майже всі сфери буття людини, є збіркою правил і норм поведінки задля подальшого розвитку і функціонування суспільства, а також держави.

Створення сім'ї, укладання шлюбу є соціально важливим, оскільки родина народжує і виховує нових членів соціуму, закладає в дітях принципи та цінності, котрі виростаючи, транслиують їх у суспільстві, обмінюються ними і поглинають такі цінності і настанови, від чого формується загальна суспільна думка про будь-які речі, з якими стикається людина: добро і зло, релігія, держава, політика, наука, дозвілля, технології тощо - перелік можна продовжувати до безкінечності.

Отже, шлюб, як складова створення сім'ї, є феноменом, який впливає на різні аспекти життя людини і функціонування соціуму і держави.

Право на шлюб гарантоване Конституцією України кожному чоловікові і жінці, що мають намір його укласти.

Відповідно до ст. 51 Конституції України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї [1].

У шлюбі подружжя набуває рівних прав та можливостей - майнових та немайнових.

Відповідно до положень ч. 1-3 ст. 21 Сімейного кодексу України (далі - СК України) шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.

Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Таким чином, для набуття відповідних майнових і немайнових прав, їх правової охорони і захисту є необхідним офіційна реєстрація шлюбу і, відповідно набуття статусу чоловіка та дружини.

Очевидно, що у процесі життєдіяльності людина і протягом шлюбу - подружжя набувають всіляких матеріальних благ, які досягались спільними зусиллями впродовж часу перебування у шлюбі, з чого випливає право спільної сумісної власності на майно. Відомо, що право власності передбачає наявність трьох правомочностей: володіння, користування, розпорядження. Дані правомочності подружжя здійснює спільно на основі узгодженості, за винятком випадків особистого майна когось з подружжя.

Хоча говорять, що шлюби укладаються на небесах, тим не менш поряд з укладанням шлюбу, як показує сучасна статистика, нерідко відбувається розлучення, розірвання шлюбу.

Однак пов'язаність не лише у сімейних, романтичних відносинах, але й у майнових відносинах - щодо реалізації права власності на речі, набуті за час шлюбу, викликає виникнення майнових спорів між подружжям.

Поряд з майновими спорами мають місце немайнові - щодо благ, прав та обов'язків нематеріального характеру, у тому рахунку пов'язані з вихованням дітей.

Обидві категорії спорів між подружжям можуть вирішуватись подружжям самотійно, із залученням посередників (юристів, адвокатів, нотаріусів, медіаторів тощо), а також у судовому порядку.

Інститут сім'ї можна вважати прадавнім, як і вирішення спорів між подружжям, однак сучасні умови життя, досить висока динаміка розвитку соціуму і держави, розширення прав і суспільної думки впливають на результат розгляду і вирішення таких спорів, тому дана тематика залишається *актуальною*, її дослідження сприятиме виявленню нових особливостей проблемних ситуацій (спорів), що сприятиме подальшому ефективному і справедливому їх вирішенню.

Метою даної курсової роботи є повне та всеосяжне, теоретичне і практичне дослідження майнових і немайнових спорів, що можуть виникати між подружжям.

Досягнення цієї мети передбачається через виконання наступних *завдань*:

- окреслення кола майнових правовідносин подружжя;
- визначення та правова характеристика спільної сумісної власності подружжя;
- опрацювання питання щодо власного майна кожного з подружжя;
- дослідження правової природи та характеристика майнових спорів подружжя;
- вивчення порядку розподілу майна подружжя;
- дослідження немайнових спорів подружжя;
- аналіз судової практики розгляду майнових та немайнових спорів в порядку цивільного судочинства.

Стан наукової розробки. На теперішній час дана тематика залишається динамічною у своєму розвитку, хоча законодавчі положення, що регулюють дану сферу правовідносин, є усталеними, однак постійне оновлення та доповнення судової практики з досліджуваної теми зумовлює подальше її дослідження. Як правило дана проблематика досліджується науковцями на теоретичному рівні, відірвано від практики, тому наукова розробка має перспективи продовжуватись.

Досліджуваному питанню приділяли увагу наступні науковці: А. О. Дутко, В. Ю. Євко, В. А. Кройтор, Х. В. Майкут, В. М. Парасюк та інші.

Об'єктом дослідження є спори у сімейних правовідносинах, що виникають між подружжям.

Предметом дослідження є надання правової характеристики та оцінки майнових і немайнових спорів між подружжям.

Методи дослідження. Для ґрунтовного аналізу предмета та об'єкта роботи, досягнення визначеної мети та вирішення окреслених завдань використовувалася система загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання правових явищ, які у своїй єдності забезпечили об'єктивність дослідження.

При виконанні даної роботи були застосовані діалектичний, системно-структурний, порівняльний, формально-юридичний методи.

Наукова новизна одержаних результатів. Положення даної курсової роботи відобразили подальший розвиток правової характеристики та оцінки випадків майнових і немайнових спорів між подружжям.

Також автором було здійснено опрацювання вказаної проблематики з урахуванням положень сучасної судової практики.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати, внаслідок проведеного дослідження можуть бути використані для популяризації правових положень, тим самим є можливість підвищити рівень загальної правосвідомості громадян.

Додатково, знання про особливості та порядок розгляду і вирішення майнових і немайнових спорів між подружжям буде корисним для кожного громадянина задля захисту своїх прав та інтересів.

Структура роботи. Дана курсова робота складається зі вступу, основної частини, що включає три розділи та загальні висновки. Наприкінці роботи надано список використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ І

Майнові спори подружжя

Майнові спори подружжя виникають здебільшого з приводу благ матеріального характеру, що були набуті впродовж шлюбу, тобто щодо розподілу спільного майна, а також дана категорія спорів пов'язана з фінансовим утриманням одного з подружжя та/або дитини (дітей), тобто сплатою аліментів.

У шлюбі подружжя веде спільне господарство, що включає виконання побутових справ, заробіток грошових коштів для утримання сім'ї, несення спільних зобов'язань тощо. Набуття майна у шлюбі є спільною сумісною власністю.

Таким чином, якщо шлюбний союз, безперечно, є основою сім'ї, то інститут власності також, безсумнівно, становить економічну основу сім'ї та суспільства загалом.

Відповідно до теорії цивільного права [3, с. 463 - 468; 4, с. 281] та положень Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) [5] право спільної сумісної власності передбачає власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності є спільною сумісною власністю; майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1, 3 ст. 368 ЦК України).

Право спільної сумісної власності не поділене на частки, тому усі співвласники - кожен з подружжя, мають однакове, рівне право володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном. Така частка може бути виділена за домовленістю між співвласниками або у разі спору судом, що найчастіше відбувається після розірвання шлюбу та поділу спільного майна подружжя.

У суспільстві панує думка, що відображено в наукових працях та духові законодавства, що презумпція спільної сумісної власності подружжя діє на користь жінки, яка, виховуючи дітей, займаючись домашнім господарством,

може і робити внесок у майно сім'ї, проте жінка своєю працею забезпечує можливість для чоловіка займатися підприємницькою, трудовою діяльністю, тому несправедливо позбавляти її майна після розірвання шлюбу. Така позиція є справедливою у контексті рівності прав та обов'язків кожного з подружжя.

Відповідно до положень ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) [2].

Об'єкти права спільної сумісної власності визначаються ст. 61 СК України та не вичерпуються переліком речей чи майна, головною умовою є набуття його у період шлюбу, відсутність обмежень щодо перебування певного об'єкта у цивільному обороті та неналежність до винятків (особисте майно особи).

До об'єктів спільної сумісної власності подружжя належать:

- квартири, садиби, житлові та садові будинки;
- різні транспортні засоби, як для особистого користування, так і для обробки землі, перевезення вантажів тощо;
- заробітна плата, пенсія, стипендія, інші грошові надходження, одержані кожним або одним із подружжя;
- речі для професійних занять;
- побутові речі та прилади;
- та інше.

Отже, спільною сумісною власністю подружжя є все майно, набуте у спільному шлюбі: доходи кожного подружжя від трудової, підприємницької та іншої не забороненої законом діяльності, що відповідає "презумпції спільності подружнього майна".

Подружнє майно може перебувати також у статусі спільної часткової власності, але при цьому долі у такому майні мають бути виділені.

Правове регулювання спільної часткової власності міститься в ст. ст. 356 - 367 ЦК України [5].

Також слід звернути увагу на питання щодо правового регулювання і режиму особистої приватної власності одного з подружжя [6, с. 154 - 161].

Положення ст. 57 СК України визначають категорії майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка [2].

Вказані категорії майна не входять до спільної сумісної власності подружжя, правомочностями права власності володіє лише один з подружжя, кому майно належить особисто.

Отримане майно в порядку наслідування (спадкування) згідно із законом або за заповітом належить до роздільного майна, придбаного в період шлюбу, оскільки як дружина, так і чоловік мають батьків, родичів, після смерті яких вони оформлюють на себе спадкове майно у нотаріальній конторі та одержують, як доказ, свідоцтво про право на спадщину на своє ім'я. До спадкового майна може відноситись не тільки нерухомість, але й речі звичайної домашньої обстановки та побуту, на які нотаріусом, як правило, не видається відповідне свідоцтво. На практиці даний аспект викликає труднощі, адже отримання таких речей у порядку спадкування, як особистого майна одного з подружжя, у разі виникнення спору довести дуже складно.

Також особистою власністю дружини, чоловіка є речі (майно), придбані нею (їм) за кошти, що належали їй (йому) особисто.

Щодо коштів, які належали кожному з подружжя до шлюбу або отримані в порядку спадкування, за договором дарування, то на практиці при їх поділі та вирішенні майнових спорів великих труднощів не виникає, хоча іноді за деякими випадками доводиться збирати необхідні докази. Кошти, одержані від реалізації спадкового майна, будинки, квартири, які належали одному з подружжя до шлюбу, є особистою приватною власністю цього чоловіка, навіть якби вони були внесені у фінансову установу під час шлюбу.

До особистого майна кожного з подружжя належать і речі індивідуального користування (одяг, взуття), що підтверджується положеннями ч. 2 ст. 57 СК України. За даними нормативними положеннями коштовності є також речами

індивідуального користування, що є особистою власністю, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя.

З приводу належності коштовностей до особистого майна одного з подружжя, на мою думку, при розгляді майнових спорів між подружжям (розподіл майна) варто приймати до уваги фактор індивідуального користування.

Якщо коштовності (дорогоцінне каміння та вироби з них, дорогоцінні метали та вироби з них, посуд, картини, антикваріат) були придбані не для індивідуального користування дружини або чоловіка, а для накопичення капіталу, то вони повинні вважатися спільною сумісною власністю подружжя.

Якщо між подружжям виникає суперечка з приводу власності цього майна одному з них, а не сім'ї, то дуже важко буде довести це, наприклад, золотий зливочок не може бути індивідуальним майном, оскільки є скоріше капіталовкладенням, аніж річчю особистого характеру..

Грошова чи речова премія, якою нагороджений один із подружжя за індивідуальні досягнення, є його (її) власністю, що підтверджується положеннями ч. 3 ст. 57 СК України.

Якщо премії, нагороди, призи, присуджені одному з подружжя за особисті заслуги і безпосередньо не зумовлені трудовим договором, не є його заробітною платою, то у такому разі ці матеріальні блага можна визнати роздільною власністю цього чоловіка, хоча вони й були отримані ним під час шлюбу. Однак з даного правила можливо виокремити певні винятки.

Наприклад, дружина, взявши він всі турботи вдома та утримання неповнолітніх дітей, створила всі умови для творчої праці чоловіка, тренувань, занять науковими працями та дала йому можливість створити, наприклад, літературний твір, за що він отримав державну премію, або зайняти у спортивних змаганнях призове місце та отримати цінний приз і таке інше. Тобто було б несправедливо позбавляти її грошової компенсації, оскільки вона активно допомагала чоловікові досягти певних висот у кар'єрі.

Що ж до страхових сум, отриманих внаслідок настання страхового випадку, то їх правовий режим залежить від того, хто та що були застраховані.

Зрозуміло, що з відшкодуванні моральної шкоди конкретній особі шляхом передачі грошей чи іншого майна останні належать йому, оскільки моральне відшкодування носить особистий характер. Даний підхід відображений в ч. 4 - 5 ст. 57 СК України.

Грошові суми, отримані одним із подружжя як компенсація у зв'язку з заподіянням шкоди його здоров'ю на виробництві, в результаті злочинних дій, як і заробітна плата, можуть належати одному з подружжя, якщо ці гроші не були внесені до бюджету сім'ї, та двом подружжю, якщо їх передано до бюджету сім'ї.

Шлюб, як правило, передбачає спільне проживання в одному приміщенні, ведення єдиного господарства, наявність єдиного бюджету та придбання майна для потреб сім'ї. Однак це не свідчить, що вказане правило не поширюється на ті випадки, коли подружжя внаслідок певних причин проживає окремо.

Наприклад, якщо чоловік уклав договір про роботу за кордоном, поїхав у довгострокове відрядження і там мешкав тривалий час, а дружина з дітьми залишилась проживати в Україні.

У цьому випадку, навіть якщо подружжя разом і не проживає, шлюб у них не припиняється, тому це не позначається на їхніх майнових правах. Все майно, що придбано при роздільному проживанні з чоловіком чи дружиною, є також їхньою спільною сумісною власністю

Таким чином, майно, придбане подружжям під час шлюбу, є їхньою спільною власністю, якщо інше не встановлено законом.

Спільна часткова власність і спільна сумісна власність подружжя відрізняється, насамперед, природою свого походження, а також джерелами правового регулювання, оскільки на відміну від спільної часткової власності, спільна власність подружжя регулюється сімейним законодавством поряд із цивільним.

Спільна власність подружжя не дарма розглядається окремо від інших видів власності. Це, передусім, обумовлено низкою ознак такого роду власності. Серед цих ознак слідує відзначити такі як:

1. Майно набуто під час шлюбу;

2. Придбано за рахунок загальних коштів;
3. З'являється за наявності фактичних сімейних відносин та при умові державної реєстрації шлюбу;
4. Використовується під час подружжя загального господарства.

Спільна власність подружжя є дуже важливим елементом інституту шлюбно-сімейних відносин. Правове регулювання засноване як на сімейному, так і на цивільному законодавстві.

У для врегулювання майнових правовідносин подружжя має місце також договірний спосіб, що в свою чергу допускає укладання між подружжям, як шлюбного договору, так і угоди про розподіл майна.

Відповідно до положень ст. 64 СК України дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [2].

Інститут договірної режиму майна подружжя є одним із суттєвих новел сімейного законодавства. Необхідність його запровадження була викликана об'єктивними економічними причинами.

Відносно нещодавня поява шлюбного договору в українському законодавстві та практиці правозастосування визначає актуальність даної теми.

Пересічні громадяни, майбутнє або сформоване подружжя черпають знання про шлюбний договір здебільшого з фільмів та повідомлень засобів масової інформації тощо, де шлюбний договір - справа звичайна, що є свого роду панацеєю від усіх бід, пов'язаних зі спорами подружжя з приводу майна, дітей, аліментних зобов'язань.

І хоча в різних країнах шлюбні договори відрізняються деякими особливостями, їх основною метою є надання подружжю можливості відступити за взаємною згодою від існуючого у цьому законодавстві встановленого режиму подружнього майна. Таким чином, шлюбний договір, по суті, - вольова модель поведінки подружжя у сфері майнових відносин після набрання чинності договором.

Існує стереотип, що шлюбні договори розраховані в основному на невеликий прошарок заможних людей і тому ніби-то не стосуються більшості населення. Однак, це не зовсім так.

Сьогодні все більше людей середнього достатку, одружуючись, укладають шлюбні договори та угоди. Пояснення цьому слід шукати в тому, що подружжя прагне. убезпечити себе, якщо шлюб виявиться невдалим.

Укладання шлюбного договору у законодавстві України не є обов'язковим. Закон надає право самотійно визначати свої майнові взаємини у шлюбі, але не зобов'язує до цього. Введення інституту шлюбного договору відображає завдання сімейного законодавства в сучасних умовах, які вимагають підвищення самотійності подружжя при визначенні їх майнових взаємин.

Правова регламентація укладання, дії, зміни, припинення, визнання недійсним шлюбного договору міститься в ст. ст. 92 - 103 СК України.

Шлюбний договір є взаємним, двостороннім, він може бути як консенсуальним, і реальним. Він також відноситься до фідучіарних договорів, тобто є заснованим на особисто-довірчому характері сторін. Особливістю шлюбного договору і те, що він може визнаватися ні оплатним, ні безоплатним.

У шлюбному договорі подружжя має право визначити права та обов'язки, що стосуються майнових відносин. Також можна визначити розміри матеріального забезпечення виховання дітей Відповідно до цілей подружжя має право визначити обсяг його змісту. У зв'язку з цим можна дати класифікацію умов шлюбного договору щодо їх спрямованості:

- умови, що визначають правовий режим майна;
- умови про порядок розподілу витрат, пов'язаних із утриманням майна;
- умови про порядок розподілу доходів, пов'язаних із використанням майна;
- умови щодо порядку розподілу сімейних витрат;
- умови щодо взаємного утримання подружжя на період та у разі його розірвання;
- умови про майнові наслідки розлучення;

- умови матеріального забезпечення дітей;
- умови, що визначають майнові обов'язки подружжя;
- умови про відповідальність подружжя у разі порушення шлюбного договору.

У кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин та наданих доказів суд має встановити істину.

1.1. Розподіл майна подружжя: порядок та правова характеристика

Однією з категорій майнових сімейних спорів є спори про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя).

Режим майна подружжя (колишнього подружжя) може бути законним, тобто режимом спільної сумісної власності; договірним, тобто режимом, що визначається шлюбним договором; режимом змішаним [7, с. 170 - 188].

У рамках кожного з них можлива наявність режиму власності кожного з подружжя, тобто роздільної власності, окремого особистого приватного майна.

Законний режим має місце за відсутності шлюбного договору або неповного врегулювання цим договором, що належить подружжю майна.

Договірний режим визначається наявністю шлюбного договору, причому якщо шлюбним договором не врегульовано все майно, то щодо неврегульованої шлюбним договором діє законний режим, тобто йдеться про змішаний режим майна подружжя.

Під поняття “змішаний режим” підпадає і наявність дошлюбного майна чи майна, набутого під час шлюбу по безоплатним угодам (успадкування, дарування тощо).

У рамках законного правового режиму власності подружжя (колишнього подружжя) при поділі майна застосовується судова процедура.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 69 СК України дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу [2].

Розгляд та вирішення справ щодо спорів про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) встановлено Цивільним процесуальним кодексом України (далі - ЦПК України).

Розділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) означає, як правило, припинення їхньої спільної сумісної власності, яка в деяких випадках може стати частковою (при неможливості поділу майна в натурі).

Розділ спільного майна тягне за собою виділення конкретного майна або його частини кожному з подружжя (колишнього подружжя), а іноді і стягнення різниці у вартості виділеного майна з одного з них на користь іншого, якщо поділ не був здійснений відповідно до частин чи не є рівноцінним.

Слід гадати, що поділ спільного майна слід розглядати як припинення спільної власності подружжя (колишнього подружжя); в окремих випадках як перехід окремих видів майна із спільної сумісної власності до спільної часткової; як виділ конкретного майна чи його частини у натурі чи частках кожному з подружжя (колишнього подружжя) з виплатою компенсації в у разі нерівноцінності поділу або без такої.

Відступ від принципу рівності часток при законному режимі майна можливий лише з підстав, зазначених у ст. 70 СК України.

Відповідно до положень ст. 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором [2].

Ефективність судового захисту права на розподіл спільного майна досягається за дотримання багатьох вимог матеріального та процесуального права.

Для правильного розгляду та вирішення питання про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) суд зобов'язаний встановити обставини, що мають значення для справи та досліджувати докази, що підтверджують ці обставини; дотримуватися норм процесуального законодавства.

Обставинами, що мають значення для розгляду та вирішення справ цієї категорії, є такі:

- 1) правовий режим майна подружжя (колишнього подружжя);
- 2) період шлюбу;
- 3) підстави та час придбання майна, його вартість та вид;
- 4) підстави для зміни режиму майна при спільній власності;
- 5) підстави для відступу від принципу рівності часток при спільній власності;
- 6) наявність загальних боргів;
- 7) наявність обтяжень правами третіх осіб;
- 8) інші обставини, які визначаються залежно від істоти позову та заперечень та застосовуваного матеріального закону.

Названі обставини визначаються матеріальним правом. Також варто зазначити про процесуальні вимоги.

Виконання процесуальних вимог полягає у відповідності позовної заяви до вимог ЦПК України; у дотриманні правил підсудності; у правильному визначенні предмета та підстав позову; в правильному збиранні та оцінці допустимих та належних доказів та у визначенні їх достатності; у дотриманні принципів судочинства: рівності всіх перед законом та судом, справедливого судового розгляду, змагальності судочинства; у перевірці відповідності дій подружжя (колишніх подружжя) законодавству України щодо можливих зловживань правом; у забезпеченні законності та обґрунтованості судового рішення, його справедливості; у безперешкодному виконанні судового рішення; у дотриманні процесуальних строків та ін.

Не можна не відзначити, що розгляд та вирішення цивільної справи про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) охоплює вибір, тлумачення та застосування відповідних норм законодавства, формування правової позиції, обґрунтування її законності тощо.

У позовній заяві має бути зазначене майно, придбане під час шлюбу та підлягає поділу відповідно до закону; мотиви, якими сторона (чоловік чи

дружина) просить збільшити обсяг частки при пред'явленні такої вимоги; перелік та вартість майна, що підлягає розподілу та передачі кожному з подружжя (колишнього подружжя), та інші обставини, залежно від спірної ситуації.

Таким чином, розгляд та вирішення цивільного спору про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) включає в себе:

- 1) встановлення обставин, що мають значення для справи, виконання інших вимог матеріального законодавства України;
- 2) дотримання процедури розгляду та вирішення спору, встановленої ЦПК України;
- 3) вибір, тлумачення та застосування норм матеріального та процесуального права;
- 4) визначення правової позиції та обґрунтування її законності та справедливості;
- 5) процесуальне сприяння виконанню рішення, реальному відновленню (визнанню) порушених (оспорених) прав.

Обставини, які мають значення для справи, встановлюються виходячи з характеру спору; предмету позову та заперечень; застосовуваних норм матеріального права.

Стаття 71 СК України встановлює способи та порядок поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя

Майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення.

Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя.

Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених Цивільним кодексом України.

У резолютивній частині рішення суд має бути вказано, яке саме майно передається кожному з подружжя (колишнього подружжя), вартість майна (у тому числі кожної речі), розмір компенсації (якщо вона виплачується за невідповідності розділу), вказівку про припинення права спільної власності та інші аспекти відповідно до предмета позову.

Лише при дотриманні матеріального та процесуального законодавства відбудеться всебічний, об'єктивний розгляд справи, при сумлінності сторін та додержанні процесуальних прав й обов'язків особами, що беруть участь у справі, буде постановлено законне, обґрунтоване і справедливе судове рішення.

1.2. Стягнення аліментів на утримання як різновид майнового спору між подружжям

Відповідно до положень ч.1 ст. 75 СК України дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Право на утримання має той з подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги за умови, що другий з подружжя може надавати матеріальну допомогу.

Згідно ч. 2 ст. 84 Сімейного кодексу України дружина, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка – батька дитини до досягнення дитиною трьох років.

Аналіз положень сімейного законодавства України дає підстави вважати, що передбачено право дружини-матері на утримання чоловіком-батьком до досягнення дитиною трирічного віку незалежно від того, чи вона працює та незалежно від її матеріального становища, за умови, що чоловік може надавати матеріальну допомогу.

Важливо зауважити, що подання суду доказів того, що дружина, з якою проживає дитина, потребує матеріальної допомоги, не є обов'язковим, оскільки право на аліменти належить дружині – матері незалежно від цієї обставини.

Виходячи з рівності кожного з подружжя у своїх правах та обов'язках, чоловік (батько дитини) також має право на фінансове (матеріальне утримання).

Відповідно до положень ч. 1 ст. 86 СК України чоловік, з яким проживає дитина, має право на утримання від дружини - матері дитини до досягнення дитиною трьох років.

Згідно ч. 1 ст. 80 СК України аліменти присуджуються одному з подружжя у частці від заробітку (доходу) другого з подружжя і (або) у твердій грошовій сумі.

Згідно ч. 1 ст. 79 Сімейного кодексу України аліменти присуджуються за рішенням суду від дня подання позовної заяви.

Отже, стягнення аліментів на утримання одного з подружжя є різновидом майнового спору між подружжям, який вирішується у судовому порядку.

РОЗДІЛ II

Немайнові спори подружжя

Сімейне законодавство регулює як майнові, так і особисті немайнові відносини.

Всі проблеми, що стосуються створення, функціонування та розпаду сім'ї, включаючи, зрозуміло і правові проблеми, завжди були, є і будуть особливо актуальними, оскільки шлюб і сім'я є неминучими цінностями, які є невід'ємною частиною людської цивілізації в цілому.

2.1. Розгляд судом справ про розірвання шлюбу і встановлення режиму окремого проживання

Слід зазначити, що наразі можливість розірвання шлюбу передбачено у більшості країн.

У окремих країнах, де сильні релігійні традиції, лише у XX ст. було закріплено на законодавчому рівні таку можливість (зокрема, в Ірландії), а у Ватикані, наприклад, досі діє принцип абсолютної нерозривності шлюбу. В Ізраїлі розірвання шлюбу може бути здійснено лише за взаємною згодою сторін. У разі, якщо розлучення не хоче дружина, суд може дозволити її чоловікові вдруге одружитися, оскільки Тора допускає багатоженство.

Справи про розірвання шлюбу, що розглядаються в судовому порядку, мають свої специфічні особливості, не характерні для інших категорій справ.

У силу того, що на суд покладено завдання вжиття заходів, що сприяють збереженню шлюбу, відмінні риси цих справ говорять про спрямованість, головним чином, на всебічний та повний розгляд спорів про розірвання шлюбу, захист інтересів не тільки подружжя, а й їх неповнолітніх дітей (за наявності).

Слід зазначити, що розірвання шлюбу відбувається за волею чоловіка/дружини або спільного рішення подружжя.

Розлучення тягне за собою припинення майнових і особистих немайнових відносин подружжя. Наприклад, все, що купує подружжя з моменту набуття чинності судовим рішенням про розлучення є їх особистою приватною власністю.

СК України передбачає можливість розірвання шлюбу адміністративному та в судовому порядку.

Так, за загальним правилом у позасудовому порядку шлюб може бути розірваний за наявності спільної заяви подружжя органами реєстрації актів цивільного стану (РАЦСу) за умови, якщо у подружжя немає спільних дітей, які не досягли повноліття та за наявності згоди обох подружжя. Функції органів РАЦСу зводяться до реєстрації розірвання шлюбу. Ці органи не вивчають причин розлучення.

У сімейному законодавстві встановлено ситуації, у яких розлучення між подружжям проводиться в судовому порядку. Ст. 110 СК України встановлює право на пред'явлення позову про розірвання шлюбу.

Головною метою встановлення цього порядку є потреба захисту прав та інтересів дітей, які не досягли повноліття або одного з подружжя у ситуаціях, коли є причини вважати, що інтереси та права зазначених осіб можуть бути порушені у разі розлучення в адміністративному порядку.

Підставою для розірвання шлюбу в судовому порядку є позовна заява одного з подружжя, в якій вказується вимога, власне, про розірвання шлюбу.

Слід наголосити, що позовна заява про розлучення має відповідати вимогам ст. 175 ЦПК України.

Як правило, у позовній заяві вказується: де та коли було зареєстровано шлюб; чи є спільні діти, скільки їм років; чи досягнуто угоди про виховання та утримання дітей; за відсутності згоди на розлучення - мотиви розлучення; чи є інші вимоги, які можуть бути проаналізовані разом із позовом, що розглядається. До заяви про розірвання шлюбу додається оригінал свідоцтва про укладання шлюбу.

Суд може прийняти рішення про задоволення вимоги про розірвання шлюбу за відсутності згоди одного з подружжя із встановленням обставин, що вказують на неможливість збереження сім'ї та подальшого спільного життя подружжя. Повного переліку подібних випадків не встановлено, оскільки це практично неможливо зробити. До цих обставин належать: подружня зрада, зловживання спиртними напоями, жорстоке поводження з членами сім'ї, довге роздільне проживання та інші.

Сімейне законодавство наказує суду, що якщо відсутня згода одного з подружжя на розлучення, то потрібно вжити заходів до можливого примирення подружжя та перевірити наведені у заяві докази. Для досягнення цієї мети суд може відкласти судовий розгляд, призначивши подружжю строк для примирення.

Справи цієї категорії судом розглядаються відповідно до норм ЦПК України, як правило, у присутності обох подружжя. Однак суд може розглянути справу і за відсутності відповідача (чоловіка чи дружини), якщо немає інформації про причини його/її неявки, або якщо за наявності даних відомостей суд визнає їх неповажними, або якщо суд вважатиме, що відповідач затягує провадження у цій справі.

2.2. Розірвання шлюбного договору і визнання його недійсним у судовому порядку

Визнання договору недійсним здійснюється в судовому порядку на вимогу одного з подружжя, або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушено, що встановлено ст. 103 СК України. Вказана норма відсилає до положень ЦК України, а саме загальних підстав недійсності правочинів.

Порядок визнання шлюбного договору недійсним можна умовно виразити в наступних етапах:

- з'ясувати, чи є підстави для визнання договору недійсним;

- написати позовну заяву до суду про визнання договору недійсним з усім необхідним обґрунтуванням;
- додати всі наявні докази на підтвердження позовних вимог.

Важливо розуміти, що визнання договору недійсним треба відрізняти від його розірвання. При розірванні шлюбного договору його дія припиняється на майбутнє, а коли шлюбний договір визнається недійсним, він вважається недійсним з його укладання.

Розірвання шлюбного договору регламентується ст. 102 СК України.

Розірвати шлюбний договір, як і внести необхідні зміни, можна за взаємною згодою подружжя будь-коли, в інших випадках припинення зобов'язання відбувається в судовому порядку, коли є порушення права одного з подружжя. Важливим є те, що одностороння відмова від виконання зобов'язань за шлюбним договором законом не допускається.

2.3. Визнання шлюбу недійсним у цивільному судочинстві

Питання щодо недійсності шлюбу врегульовані Главою 5 СК України, ст. ст. 38 - 47 СК України. Недійсність шлюбу також породжує окремі правові наслідки.

Їх суть полягає в тому, що шлюб, який був визнаний судом недійсним, не може породжувати прав та обов'язків подружжя, тобто рішення суду про недійсність шлюбу свідчить про анулювання прав та обов'язків подружжя, які виникли з моменту державної реєстрації укладення шлюбу та які існували до визнання його недійсним.

Таким чином, результатом визнання шлюбу недійсним буде скасування всіх правових наслідків шлюбу, які виникли з моменту державної реєстрації укладення шлюбу, а саме:

1) припинення правовідносини між подружжям, які виникли внаслідок державної реєстрації такого шлюбу від моменту його укладення;

2) повертає подружжя в колишнє правове становище, яке існувало до того моменту укладання шлюбу;

3) визнає недійсним шлюбний договір, якщо такий був укладений, з усіма наслідками, що передбачені ЦК України, про загальні наслідки недійсності угоди (тобто кожна сторона буде зобов'язана повернути все отримане по угоді, а у разі неможливості такого повернення в натурі - відшкодувати вартість у грошах).

РОЗДІЛ III

Судова практика розгляду майнових та немайнових спорів в порядку цивільного судочинства

Судова практика деталізує законодавчі положення та наукові наробітки у питаннях розгляду майнових та немайнових спорів між подружжям в порядку цивільного судочинства, тим самим роблячи теоретичні дані і правозастосування більш наповненими і ефективними.

Щодо рішень судів загальної юрисдикції, то вони вважаються актами правозастосування, через що їх нормативний характер часто заперечується, однак судові рішення щонайменше є актами тлумачення права.

Суди при здійсненні цивільного судочинства спираються на практику Касаційного цивільного суду Верховного Суду (далі - КЦС ВС).

Верховний Суд систематизує і узагальнює судову практику з визначених питань, суди нижчих інстанцій керуються правовими позиціями ВС, які слугують своєрідним взірцем при розгляді конкретної справи та на практиці суди першої та апеляційної інстанцій не лише посилаються на практику ВС, але й вирішують справи в її відповідності - фактично по зразку.

Отже, судова практика розгляду майнових та немайнових спорів в порядку цивільного судочинства становить наступне.

1. Щодо розподілу майна подружжя:

- майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, при його розподілі ділиться в рівних частках між ними, якщо шлюбним договором або домовленістю не визначено іншого (постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі № 372/504/17) [9];
- грошові кошти банківського вкладу є спільною сумісною власністю подружжя і підлягають поділу між ними в рівних частках (постанова Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 756/14404/15-ц) [10];

- факт реєстрації нерухомого майна, придбаного у період шлюбу, на ім'я одного з подружжя не означає, що воно належить лише особі, на ім'я якої зареєстроване. Таке майно є спільною сумісною власністю подружжя, а тому відчуження частки цього майна на публічних торгах без згоди іншого з подружжя порушує право останнього як співвласника на вільне користування і розпорядження нерухомим майном (постанова Верховного Суду від 01 квітня 2020 року у справі № 462/518/18) [11].

2. Щодо збільшення частки майна одного з подружжя:

- проживання дітей з одним із подружжя само собою не є підставою для збільшення частки у майні при його розподілі тому з подружжя, з ким проживають діти (постанова Верховного Суду від 27 грудня 2019 року у справі № 297/2837/17) [12];
- з урахуванням неналежного виконання одним із подружжя батьківських обов'язків та неналежного матеріального забезпечення сім'ї частку іншого з подружжя у спільному майні може бути збільшено (постанова Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 456/828/17) [13].

3. Щодо особистої приватної власності одного з подружжя:

- житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, визнавалося спільною сумісною власністю подружжя лише в період з 08 лютого 2011 року до 12 червня 2012 року включно. В інші періоди дії Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» таке житло переходило у власність лише того з подружжя, який брав участь у приватизації (постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2641цс15) [14];
- придбання майна хоча й у період шлюбу, але за особисті кошти одного з подружжя, не може вважатися об'єктом спільної сумісної власності подружжя, а є особистою приватною власністю того з подружжя, за особисті кошти якого воно придбане. Тому сам собою факт придбання спірного майна в період шлюбу не є безумовною підставою для надання

такому майну статусу спільної сумісної власності подружжя (постанова Верховного Суду від 22 січня 2020 року у справі № 711/2302/18) [15].

4. Щодо стягнення боргу з подружжя:

- поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу (постанова Верховного Суду від 11 листопада 2019 року у справі № 337/474/14-ц) [16];
- при поділі майна враховуються також борги подружжя та правовідносини за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї (постанова Верховного Суду від 18 липня 2018 року у справі № 477/1891/14-ц) [17].

5. Щодо поділу частки корпоративних прав:

- відчуження частки корпоративних прав одним із подружжя під час розгляду справи судом не позбавляє права іншого з подружжя претендувати на компенсацію $\frac{1}{2}$ від вартості частки майна товариства відповідно до частки другого з подружжя у статутному фонді цього товариства (постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 554/8023/15-ц) [18];
- майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між кожним із подружжя з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів поділу його між кожним із подружжя (постанова Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 279/6459/14-ц) [19];
- якщо один із подружжя, будучи учасником господарського товариства, вносить до статутного капіталу майно, яке є спільною власністю подружжя, то в іншого з подружжя виникає право вимоги виплати компенсації $\frac{1}{2}$ від вартості частки майна товариства відповідно до частки другого з подружжя у статутному капіталі (фонді) (постанова Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 638/19826/15-ц) [20].

6. Щодо договору між подружжям щодо поділу нерухомого майна:

- поділ спільного нерухомого майна подружжя повинен бути доведений нотаріально посвідченою угодою, а не угодою, укладеною у простій письмовій формі (постанова Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 266/5267/18) [21].

7. Окремі аспекти майнових спорів між подружжям:

- ініціювання спору про поділ спільного майна подружжя та визнання права на частку в спільному майні є недопустимими, якщо це майно (грошові кошти) є речовим доказом у кримінальному провадженні та предметом вчинення кримінального правопорушення (постанова Верховного Суду від 02 жовтня 2019 року у справі № 521/5435/16-ц) [22].

ВИСНОВКИ

Право на шлюб гарантоване Конституцією України кожному чоловікові і жінці, що мають намір його укласти.

Відповідно до ст. 51 Конституції України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

У шлюбі подружжя набуває рівних прав та можливостей - майнових та немайнових.

Відповідно до положень ч. 1-3 ст. 21 Сімейного кодексу України (далі - СК України) шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Для набуття відповідних майнових і немайнових прав, їх правової охорони і захисту є необхідним офіційна реєстрація шлюбу і, відповідно набуття статусу чоловіка та дружини.

Майнові спори подружжя виникають здебільшого з приводу благ матеріального характеру, що були набуті впродовж шлюбу, тобто щодо розподілу спільного майна, а також дана категорія спорів пов'язана з фінансовим утриманням одного з подружжя та/або дитини (дітей), тобто сплатою аліментів.

У шлюбі подружжя веде спільне господарство, що включає виконання побутових справ, заробіток грошових коштів для утримання сім'ї, несення спільних зобов'язань тощо. Набуття майна у шлюбі є спільною сумісною власністю.

Однією з категорій майнових сімейних спорів є спори про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя).

Режим майна подружжя (колишнього подружжя) може бути законним, тобто режимом спільної сумісної власності; договірним, тобто режимом, що визначається шлюбним договором; режимом змішаним.

Законний режим має місце за відсутності шлюбного договору або неповного врегулювання цим договором, що належить подружжю майна.

Договірний режим визначається наявністю шлюбного договору, причому якщо шлюбним договором не врегульовано все майно, то щодо неврегульованої шлюбним договором діє законний режим, тобто йдеться про змішаний режим майна подружжя.

У рамках законного правового режиму власності подружжя (колишнього подружжя) при поділі майна застосовується судова процедура.

Відповідно до положень сімейного законодавства України дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу.

Розгляд та вирішення справ щодо спорів про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) встановлено ЦПК України.

Розділ спільного майна тягне за собою виділення конкретного майна або його частини кожному з подружжя (колишнього подружжя), а іноді і стягнення різниці у вартості виділеного майна з одного з них на користь іншого, якщо поділ не був здійснений відповідно до частин чи не є рівноцінним.

Відступ від принципу рівності часток при законному режимі майна можливий лише з підстав, зазначених у ст. 70 СК України.

Аналіз положень сімейного законодавства України дає підстави вважати, що передбачено право дружини-матері та чоловіка-батька на утримання іншого з подружжя до досягнення дитиною трирічного віку незалежно від того, чи особа працює та незалежно від її матеріального становища, за умови, що він/ вона може надавати матеріальну допомогу.

У силу того, що на суд покладено завдання вжиття заходів, що сприяють збереженню шлюбу, відмінні риси справ про розірвання шлюбу говорять про спрямованість, головним чином, на всебічний та повний розгляд спорів про розлучення, захист інтересів не тільки подружжя, а й їх неповнолітніх дітей (за наявності).

Розлучення тягне за собою припинення майнових і особистих немайнових відносин подружжя.

Визнання договору недійсним здійснюється в судовому порядку на вимогу одного з подружжя, або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушено, що встановлено ст. 103 СК України.

Важливо розуміти, що визнання договору недійсним треба відрізняти від його розірвання. При розірванні шлюбного договору його дія припиняється на майбутнє, а коли шлюбний договір визнається недійсним, він вважається недійсним з його укладання.

Розірвання шлюбного договору регламентується ст. 102 СК України.

Питання щодо недійсності шлюбу врегульовані Главою 5 СК України, ст. ст. 38 - 47 СК України. Недійсність шлюбу також породжує окремі правові наслідки.

Судова практика деталізує законодавчі положення та наукові наробітки у питаннях розгляду майнових та немайнових спорів між подружжям в порядку цивільного судочинства, тим самим роблячи теоретичні дані і правозастосування більш наповненими і ефективними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996 р., прийнята на V сесії Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text>.
2. Сімейний кодекс України. Закон Верховна Рада України. 10.01.2002. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
3. Борисова В.І., Баранова Л.М., Бегова Т.І. Цивільне право : підруч. у 2 т. Харків : Право, 2011. - Т. 1. – 656 с.
URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/CPU_1.pdf.
4. Ротань В.Г. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : Фактор, 2010. – Т. 1. – 2010. – 800 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України 2003, №№ 40-44, ст.356.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
6. Дутко А.О. Сімейне право України: підруч. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2605/1/simeine%20pr.pdf>.
7. Кройтор В.А., Євко В.Ю. Сімейне право: підруч. МВС України. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10204/Simeine%20pravo_pidruchnyk_Kroytor_Yevko_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
8. Кобзєва Т.А., Шапіро В.С. Сімейне право України : навч. посіб. Сумський державний університет. Суми, 2015. 90 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324268428.pdf>.
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі № 372/504/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78215412>.

10. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 756/14404/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74927169>.
11. Постанова Верховного Суду від 01 квітня 2020 року у справі № 462/518/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88574949>.
12. Постанова Верховного Суду від 27 грудня 2019 року у справі № 297/2837/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86738232>.
13. Постанова Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 456/828/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78496805>.
14. Постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2641цс15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54513240>.
15. Постанова Верховного Суду від 22 січня 2020 року у справі № 711/2302/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87517031>.
16. Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2019 року у справі № 337/474/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85868754>.
17. Постанова Верховного Суду від 18 липня 2018 року у справі № 477/1891/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75781793>.
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 554/8023/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83000767>.
19. Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 279/6459/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87901519>.
20. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 638/19826/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86468310>.
21. Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 266/5267/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87826750>.
22. Постанова Верховного Суду від 02 жовтня 2019 року у справі № 521/5435/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84898614>.